

DRAMATEN

OM JOHN WEBSTER – DRAMATIKERN BAKOM FURSTINNAN AV AMALFI

Om John Webster vet man inte särskilt mycket. Inte när han föddes – fast det bör ha varit runt 1580 – och inte när han dog – han försvinner ur sikte under senare delen av 1620-talet eller början av 1630-talet.

Han bär ett namn, som är ett inte är ovanligt i det väldiga och kaotiska London. Det börjar dyka upp i register och handlingar som rör Londons teatervärld de första åren av 1600-talet. Dessförinnan har det skymtat i rullorna till *The Inns of Court*, de väldigt speciella institutioner som sedan medeltiden både utbildade och organiserade Englands jurister. Deras stora, vårdade och grönskande trädgårdar upptar än i dag väldiga arealer av världens dyraste tomtmark i centrala London.

Någon sorts affärsjurist bör alltså Webster ha varit, knuten till familjens framgångsrika företag. Websters intressen låg inom transportsektorn. Företaget tillverkade och hyrde ut vagnar och höll hästar för post och för transporter. Såvitt det är möjligt att från vår tids horisont förstå, var detta en viktig och lukrativ näringsgren.

En fri man

Webster var följaktligen ekonomiskt oberoende och en fri man under Londons intrikata skråsystem som organiserade stadens borgare och som i flera avseenden kunde balansera det feudalsystem, som bars upp av det omgivande landet. Det skiljer honom från flertalet av hans samtida kollegor inom teaterns värld. Denna var unik både vad det gäller tid och plats i att det var möjligt att överleva, ja, till och med bli förmögen, på att verka som dramatiker.

Skaran av yrkesverksamma dramatiker vid åren runt sekelskiftet mellan 1500-tal och 1600-tal var förbluffande stor. De överlevde genom begåvning, slughet och en, ofta, häpnadsväckande produktivitet. I tidigare, feudalt organiserade samhällen och tider var sådana fria aktörer en otänkbarhet.

För samtiden var denna nya teatervärld, kaotisk och på många sätt öppen, ett problem och en huvudvärk. Social rörlighet och förändring var inget eftersträvansvärt utan i stället något hotfullt och samhällsupplösande. Teatern omgavs med allt mer omfattande regelsystem. Enskilda aktörer sökte socialt skydd och acceptans genom att lyckas bli upptagna i något av skråna, Londons *Livery Companies*. Så på scenerna på *The Globe* eller *The Curtain* trängdes murare med snickare och skraddare. Och själva teatergrupperna måste placera sig inom ett feudalt beroendesystem för att få lov att spela: *The Lord Chamberlains Men*, *The Queens Men*, *The Kings Men*.

Men med Webster var det antagligen inte så. Han var inte en kringflytande skådespelare eller författare som sökte lä i borgerskapets organisationer. Troligtvis var han det motsatta, en respektabel borgare som drogs till det farliga och fria livet runt scenerna och till de upproriskt radikala möjligheter som den massproducerade litteraturen på engelskt folkspråk erbjöd.

Radikal var nämligen den engelska renässansens borgerlighet i motsats till vår tids. I Websters dramatik kan vi höra tankefigurer som först ungefär 150 år senare blir helt synliga. Det är som en snabb spegling av upplysningen svepte över renässansens Londonteater, kort, förbigående och försvunnen i skuggorna av det annalkande inbördeskriget.

DRAMATEN

Slakthuset

Också det kriget har sin manifestation i Websters texter. Websters intresse för demokratiska idéer, krav på mänsklig jämlikhet och kritik av ett kvinnoförnekande samhälle har kommit överskuggats av våldsamheten och grymheten i den sceniska aktionen. Webster har förknippats med en morbida fascination inför våld och död. Denna bild har förts vidare av såväl TS Eliot som till exempel Tom Stoppard och Marc Norman i filmmanuset till *Shakespeare in Love*.

Kanske skulle ändå det motsatta väckt större förundran hos oss. Det sekel som bröt in under Websters levnad, 1600-talet, blev för Europa ett veritabelt slakthus. Att blunda för den groteska grymhet som drabbade omvärlden måste vara närmast omöjligt och inte ens religionen kunde längre entydigt försona en människa med den.

Websters detaljerade framställningar av mord och död kunde följaktligen lika gärna ses som en realistisk ambition, vilket, för övrigt, väl ligger i linje med andra konstnärliga val han gör i sina texter. Han är påtagligt intresserad av att vara samtida. Hans figurer fyller sina uttag med anknytningar till aktuella frågor och personer, ofta också med en anmärkningsvärd förmåga att se vad och vilka som skulle stå sig in i vår tid.

Fiasko

Någonting bör ha skett inom transportväsendet i London runt år 1613. Vad det än var så tycks det ha lett till att John Webster inte lade särskilt stor möda på familjeföretaget det året. Han tycks ha låtit karosserna rulla och hästarna utfordras bäst dom kunde. Han hade fullt upp med teatern. Fram till dess hade hans verksamhet mest bestått i samarbetsprojekt med andra dramatiker eller i omredigering av befintliga texter. Detta år hade han premiär på en pjäs, som bara hade honom själv som upphovsman: *The White Devil* en oerhört ambitiös och mycket komplicerad tragedi. Den blev, vad man kan förstå, inledningsvis ett fiasko.

Premiären skedde på *The Red Bull*, en teater som odlade folklig fars inför en bråkig publik. Teatersällskapet var *The Queens men* – vid denna tid hade all teater i London blivit ett kungligt privilegium och de olika sällskapen fördelats mellan kungafamiljens olika medlemmar. Det sällskap som fallit under drottning Anne var uppenbarligen inte särskilt sofistikerat.

Bristen på scenisk framgång provocerade Webster att låta trycka texten med ett kort, men innehållsrikt förord som gett eftervärlden en skytt av vad som rörde sig i och kring en i övrigt mycket undflyende person. Men viktigast var att Webster, med sin nya pjäs, vände sig till världens då främsta teaterensemble, *The Kings men*, där William Shakespeare ännu var verksam som delägare och författare.

Mörker och ljus

Det kunde gått illa också för *The Duchess of Malfi* som var Websters nya egna text. Vid en föreställning av Shakespeares *Henry VIII* antände en teaterkanon teaterbyggnaden och *The Globe* brann ner till grunden. Man valde då att förlägga sin nya premiär till en liten inomhusscen i Blackfriars på andra sidan Thamsen. Denna hade Burbage, den ledande skådespelaren i *The Kings Men* lyckats förvärva. Där hade, trots ett strikt förbud mot teatrar i Londons City, pojkkören i S:t Pauls, drivit en lika framgångsrik som skandalös teater av barn för vuxna tills myndigheterna till slut ingrep.

DRAMATEN

Att Websters pjäs tog scenisk form inomhus och i vaxljusbelysning har satt märkbara spår i texten, som är fylld av växlingar mellan ljus och mörker och med ett påtagligt intresse för sceniska effekter, som möjliggörs av ett intimare och slutet rum. När *The Globe* snart nog byggts upp igen flyttade pjäsen ut på den stora scenen och kom på så sätt att utveckla scenspråket med grepp, som inte prövats tidigare.

Webster gav *The Kings men* en av deras största framgångar. *The Duchess of Malfi* såg inom de närmaste åren flera nyproduktioner på samma teater, bland annat 1617 då den store Burbage avled. Han spelade i originaluppsättningen den mordiske Ferdinand. I stället för att bara ersätta honom gjorde man en helt ny uppsättning till vilken Webster också bidrog med ny text.

Websters text trycktes 1623, tio år efter premiären. Det finns tecken på att Webster själv deltog i publiceringen, något som inte var självklart vid denna tid. Men hans närvaro i offentligheten blir därefter alltmer sporadisk, några pjäser och samarbeten, några dikter och underlag för några av gillenas festspel i London. Webster såg sig som *playwright and cartwright*, pjäsmakare och vagnmakare. Det verkar ha blivit mer av den sistnämnda sysslan senare i livet, trots att hans pjäser återkom och hans namn var stort fram till att all teater förbjöds 1648.

I Ardennerskogen

Webster var en del av den kreativa eruption som under ett halvsekel med teaterns hjälp konstruerade om engelska folkspråket till ett litterärt landskap och en poetisk kontinent. Hans egna bidrag till detta följde speciella vägar. Han var ingen språklig revolutionär som Shakespeare. Hans texter är, den hypnotiska fascinationen inför döden och våldet till trots, sakliga, nästan torra, strävar efter begriplighet. Det finns tydliga stråk av realistiska ambitioner. De är också fyllda av citat, formuleringar han plockar upp från sin omgivning och gärna använder mer än en gång.

Han tycks vara vidöppen för sin samtid och de samtal som fyller den. Det är lätt att föreställa sig honom som en man, ständigt beredd med penna och anteckningsbok, drabbad av vad han hör och läser, noterande var lyckad formulering.

Men denne vagnmakare är en poetisk dramaturg med en känslighet som få av hans stora samtida kunde mäta sig med. Han skriver med en återhållen vrede och han behärskar scenens tvetydighet med samma virtuosa lätthet som någonsin Shakespeare. När den lejde mördaren Bosola ljuger för att snärja Furstinnan gör han det i en lovsång över en drömd jämlikhet med ord så poetiska att de övertygar oss i publiken, Furstinnan och till slut honom själv. Det är en scen som kunde spelats i Ardennerskogen.

Är det att göra Webster orätt att hålla på och jämföra honom med Shakespeare? Han var själv inte främmande för det.

”Förtalet är okunskapens bästa vän. För min del har jag alltid velat vårda mig om den uppskattning jag känner inför andras betydande insatser. Jag tänker då speciellt på den klangfulla och förhöjda stilen hos en mästare Chapman, på de omfattande och känsliga arbeten som åstadkommit av mästare Jonson, på de inte mindre framstående verken av de båda utomordentliga mästare Beaumont och mästare Fletcher och, sist men inte minst, på de glada

DRAMATEN

och kreativa flitiga mästare Shakespeare, mästare Dekker och mästare Heywood. Vad jag nu lyckats skriva hoppas jag blir läst i ljuset av just dem.”

(Ur Företal till *The White Devil*, 1613
Översättning P. Lysander)

Och vem är då dessa personer? Ben Jonson, Beaumont och Fletcher, Dekker och Heywood känner vi som framstående dramatiker i denna guldålders guldålder i den engelska teatern. Men Chapman då, som äras med att nämnas först av alla? En översättare, som förde Homeros till engelska.

Per Lysander